

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Явор Димитров Бояджиев, НАИМ - БАН,
на дисертация за присъждане на образователната и научна степен *доктор* в
професионално направление 2.2. История и археология – Праистория, на тема
„Некрополите на културен комплекс Коджадермен – Гумелница – Караново VI“
с автор Димитър Георгиев Чернаков

Изборът на дисертационната тема е удачен. Достигналите до нас останки от погребалния обред са носители на основната част от информацията за населението през халколитната епоха. През последните години са разкрити редица некрополи от територията на културния комплекс Коджадермен – Гумелница – Караново VI (КГК VI), данните от които не са обобщавани. Интересът на автора към темата е от години и той познава добре проблематиката, като има публикации още преди зачисляването му като докторант. Самият той е ръководител на проучванията на два халколитни некропола – в с. Каменово и до с. Кошарна, така че има необходимия практически опит и самостоятелни наблюдения.

Дисертацията е представена в три части. Първата се състои от въведение, шест глави, заключение (238 компютърни страници), както и 26 страници литература (общо 291 стандартни страници). В нея е включен и илюстративният материал – 15 таблици, 6 диаграми и 25 фигури. Другите две части представляват каталози на проучените останки от погребения – част II (98 компютърни страници) на тези в селища, а част III (279 компютърни страници) – на погребенията извън селища. Още в началото ще отбележа много доброто ниво на каталозите. В тях останките от погребения от територията на България са представени подробно и точно, включително и с наличния илюстративен материал. Те представляват стабилна основа, върху която да се извършва анализ на изворовия материал. На този фон е учудващо минималната информация за некропола при Козарева могила – от 26 разкрити погребения има данни само за четири, но изглежда това са представените му данни (въпреки че ръководителят на разкопките е научен ръководител на докторанта). Не са представени некрополите от КГК VI от територията на Румъния.

Въведението следва обичайната структура. В него са формулирани целта и задачите на работата, посочен е нейният териториален и хронологичен обхват, изброени са основните методи на изследване. При определяне на териториалния обхват

обаче е необходимо да се изясни и доколко равнопоставено са използвани данните от цялата територия на културния комплекс КГК VI и на какво се дължи неравнопоставеността, която е налице на места в работата относно останките от погребения на територията на Румъния. Тук би трябвало ясно да се посочи, че откритите погребения във всеки некропол са много малък процент от реално живялите в селището и съответно погребани след смъртта им, така че частичността на изходните данни се отразява на всички направени по-долу наблюдения и заключения.

Значителна част от въведението е отделена за разясняване на използваната терминология. Смятам, че приетият термин „гробен комплекс“ и по-краткия „гроб“ за означаване на достигналите до нас останки от погребалния обред не е удачен, тъй като в българския език понятието „гроб“ има много по-ограничено и напълно ясно значение (както сам авторът е отбелязъл). Съответно не са удачни и някои производни термини – напр. „гробен инвентар“ (инвентарът не се отнася към съоръжението, а към погребения индивид); символичен гроб (гробът винаги е реален, символично е погребването на покойник, чийто труп отсъства) и др.

Главата „Преглед на проучванията“ е добре структурирана, като в две части са разгледани първичните публикации на погребения от територията на България и Югоизточна Румъния, а след това е направен анализ на обобщаващите изследвания. Направеният преглед е изчерпателен, има и критична оценка на досегашните изследвания. Отбелязано е разминаването между вижданията на румънските и българските изследователи при интерпретацията на култура Варна – като част от култура Гумелница или като самостоятелно явление.

В главата „Извори за погребалните обреди на културен комплекс КГК VI“ е представена обобщена информация за известните досега некрополи и единични погребения – както екстрамурални, така и интрамурални – от разглеждания културен комплекс. Дадени са и кратки сведения за селищата, към които се отнасят погребенията. Представени са някои случайно открити погребения – до с. Кривня, с. Нисово, гр. Бяла Русенска област, с. Опака, Търговишко, които обикновено остават извън вниманието на изследователите. Заедно с детайлните данни за всяко погребение, съдържащи се в каталозите, събраната информация представя изчерпателна картина на наличния изворов материал. Редът на представяне на обектите обаче не е съгласуван с този в каталозите, като и в двата случая не е обяснен принципа на подреждане. В тази глава би било полезно да се разгледа и състоянието на антропологичното изследване на човешките останки във всеки обект, тъй като достоверността и пълнотата на тези данни

са важен елемент при по-нататъшния анализ, а състоянието им е твърде различно – от липсата на такива изследвания (напр. некрополите при Радинград, Поляница, погребенията от Балбунар), до достатъчно изчерпателни публикации (некрополите при Омуртаг, Търговище, скелетните останки от Русенската селищна могила).

Представени са, макар и по-бегло, некрополите и интермуралните погребения от територията на Мунтения.

В края на главата е направена статистическа извадка на наличните данни, която дава възможност за сравнение на наличния изворов материал в различните части на културния комплекс КГК VI.

Четвърта глава *„Географско положение и топография на некрополите“* до голяма степен съдържа информация, която няма отношение към погребалния обред. Това се отнася до раздели I. *Географско положение на некрополите* и III. *Топографско разположение на селищата*, както и до подраздели *„Водоизточник“* и *„Надморска височина“* от раздел II. *Топографско разположение на некрополите*. Съдържащите се в тях данни се отнасят от една страна до селищата, а не до некрополите, чието *„географско положение“* (включително и надморска височина и наличието на водоизточник) е функция от местоположението на селищата, а от друга отразяват степента на проученост на обектите от разглеждания период. По тези причини и някои от направените заключения в края на главата звучат твърде ненаучно: *„Всички известни некрополи, които се свързват с конкретно селище, принадлежат на селища от тип „селищни могили“, което не изключва възможността да има и такива от друг тип“*; *„Почти всички некрополи се намират по Долен Дунав на територията на Североизточна България, Мунтения и Северна Добруджа“*.

Приносен характер в тази глава има анализа на геоморфологичните форми, предпочитани при топографското разположение на некрополите и изясняването на взаимовръзката селище-некропол. Особено важен е изводът на автора, че няма ясно доминираща посока на разполагане на некропола спрямо селището, с който се опровергава едно отдавна наложено се мнение за разположението на некрополите на запад от селищата. Практическа полза при търсене на некрополи ще има и от установяването на разстоянието, в което те обикновено се намират от селището (с. 86, diag. 1). Обаче изборът от автора като критерий за разстояние *„индекс на Хигучи“* не е удачен, тъй като *„средното разстояние“* (120-2200 м) е с много голям диапазон, далеч надхвърлящ този на разположението на некрополите – от 120 до 400-500 м от селището. Много по-удачно би било да се разглежда именно интервалът 0 – 500 м.

5. *Гробовете в селища*. Заглавието на тази глава не е точно, тъй като в нея се разглеждат не само целенасочено извършени погребения в рамките на селището, но и скелетните останки на загинали и непогребани индивиди (които като бройка преобладават). По същата причина не е правилен и терминът „интрамурални гробове“, използван за всички скелетни останки в селище. Правилно докторантът още в началото на главата определя критерии, по които да се разграничат двата типа скелетни останки. Подробно са анализирани скелетни останки от селища на територията на България, като особено внимание е обърнато на ситуацията в Русенската селищна могила. Доколкото е възможно са разграничени „редовните“ погребения от загиналите жители. Скелетните останки в селища от територията на Мунтения са разгледани доста бегло, като са използвани основно като паралели.

Основна за работата е главата *„Гробовете и ситуации без скелетни човешки останки извън селища“*. Трябва да се отбележи детайлното разглеждане на основните елементи на погребалния комплекс: погребално съоръжение, скелетни останки и погребален инвентар, направено в първата ѝ част. Анализът е изчерпателен и точен, съпроводен и със статистически таблици. Тук има редица приноси – при изясняване на разпространението на различните варианти на позите в отделните некрополи; при ориентацията на погребаните; при разпределението на различните видове погребален инвентар и др. Установени са предмети, типични за определен некропол. Съотношението на различните видове погребален инвентар обаче е изчислявано на базата на всички погребения, а не за всяка полово-възрастова група, в резултат на което резултатите се изкривяват според броя на откритите погребения от съответните групи. Като успех на Д. Чернаков може да се посочи установяването на локални особености в погребалния обред, както и опита му да разграничи в даден некропол отклоненията от обичайната практика.

Във втората част на главата наличните данни са синтезирани, като авторът се е опитал да направи корелация между пол/възраст и съществените елементи на погребалния обред. Направените изводи са интересни, но в редица случаи личи стремеж към свръхинтерпретация.

ОБОБЩЕНИЕ.

Представеният дисертационен труд е самостоятелно дело на автора. В работата е събран всичкият достъпен изворов материал. Авторът познава добре литературата по темата. Направен е много подробен и точен анализ на отделните елементи на

погребалния обред – местоположение на некрополите, погребално съоръжение, поза и ориентация на погребания, погребален инвентар. На тази основа са установени както общите черти на погребалния обред на културния комплекс КГК VI, така и (което е особено важно) характерните белези на всеки отделен некропол. Представени са различните мнения и възможности по обсъжданите проблеми. Обемът е напълно достатъчен за една докторска дисертация. Каталогът и илюстрациите са изработени на необходимото ниво. Авторефератът отговаря на съдържанието.

Като цяло авторът е показал възможностите си да обработва и анализира голям обем от археологически данни. В дисертационния труд има определени приносни моменти. Показаната склонност към свръх интерпретации е слабост, допускана много често от младите изследователи.

Цялостната оценка на представената дисертация ми дава основание да препоръчам с пълна убеденост на Димитър Чернаков да се присъди образователната и научна степен ДОКТОР.

София, 24.04.2018 г.